

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته: فقه و مبانی حقوق

ادله فقهی وجوب فرزندآوری

استاد راهنما:

حجت الاسلام حسام الدین ربانی

استاد مشاور:

حجت الاسلام مهدی ساجدی

دانشجو:

علی یوسفی فرد

بهمن ۱۴۰۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم

ساحت مقدس حضرت ولی عصر# که با استعانت از ایشان، این
تحقیق محقق گردیده، در زیر سایه رحمت و برکاتشان به ثمر رسیده
و دیدگان ما به جمال دلربایشان روشن گردد.

تشکر و سپاس

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

تشکر و قدردانی می‌کنم از همه اساتیدی که در دوران تحصیل
خوشه چین خرمن علم و معرفت آنها بوده‌ام، مخصوصاً از استاد
محترم راهنما حجت الاسلام و المسلمین آقای حسام الدین ربانی و
استاد محترم مشاور حجت الاسلام و المسلمین آقای ساجدی که با
راهنمایی و مساعدت ایشان، این تحقیق به انجام رسیده است.

چکیده

یکی از معضلات جامعه کنونی ما، بی‌فرزندگی یا تک‌فرزندگی خانواده‌ها می‌باشد. این معضل آثار سوء غیر قابل جبرانی بر خانواده و فرزندان دارد اما آنچه ما را برآن داشت که در باب وجوب فرزندآوری تحقیق کنیم آثار سوء کاهش جمعیت بر پیکره جامعه و نظام اجتماع مسلمین است که اگر فرزندآوری طبق ادله اولیه نیز واجب نباشد بخاطر این آثار سوء طبق ادله ثانویه واجب می‌شود هرچند به نظر می‌رسد فرزندآوری و تکثیر نسل هم بر اساس ادله اولیه و هم بر اساس ادله ثانویه واجب است. ادله اولیه مثل آیات و روایات باب، ادله حرمت عزل، ادله حرمت سقط جنین، فلسفه نکاح و ... و ادله ثانویه مثل قاعده نفی سبیل، قاعده وجوب حفظ نظام و حرمت اختلال نظام و ادله وجوب تجهیز و کسب قوت در برابر دشمن که به نظر ما هر کدام از این ادله به تنهایی می‌تواند وجوب فرزندآوری را اثبات کند و به تعبیر دیگر آنچه که از ادله اولیه و ادله ثانویه قابل استنباط می‌باشد این است که فرزندآوری نه تنها یک حق بلکه یک تکلیف است. روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد. این تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی انجام شده است و مطالب به نحو کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

واژگان کلیدی:

فرزندآوری - حق - تکلیف - حفظ نظام - نفی سبیل.

فهرست

Contents

فهرست.....	۶
فصل اول.....	۱۰
مفاهیم و کلیات	۱۰
۱. مفاهیم	۱۳
۱.۱.۱. وجوب	۱۳
۱.۱.۲. عزل:.....	۱۴
۱.۱.۳. سقط جنین:.....	۱۴
۲. کلیات	۱۱
۱.۲.۱. بیان موضوع/مسأله	۱۱
۱.۲.۲. اهمیت و ضرورت.....	۱۱
۱.۲.۳. پرسش‌های تحقیق	۱۲
۱.۲.۳.۱. سؤال اصلی	۱۲
۱.۲.۳.۲. سؤال فرعی	۱۲
۱.۲.۴. فرضیه‌های تحقیق.....	۱۲
۱.۲.۵. پیشینه تحقیق.....	۱۲
۱.۲.۶. روش تحقیق	۱۳
۱.۲.۷. نگاهی بر آیات و روایات فرزندآوری	۱۶
۱.۲.۸. تحلیل قرآن از فرزند سالم و صالح	۱۷
۱.۲.۹. باروری، هدیه‌ای از سوی خدا به بندگان شایسته	۱۸
۱.۲.۱۰. فرزندآوری از دیدگاه و منظر قرآن.....	۱۹
۱.۲.۱۰.۱. دستور خداوند به عدم کشتن فرزند خوف از فقر.....	۱۹
۱.۲.۱۰.۲. فرزندآوری باعث زینت دادن به زندگی.....	۲۰
۱.۲.۱۰.۳. نگاه مثبت قرآن به فرزندآوری	۲۰
۱.۲.۱۱. آداب باروری در اسلام	۲۱

۱. ۲. ۱۱. ۱. مستحبات ۲۱

۱. ۲. ۱۱. ۲. مکروهات ۲۶

فصل دوم..... ۱۵

ادله و احکام اولیه و جوب فرزندآوری ۱۵

۱. آیات قرآن و احادیث صریح و صحیح السند مشوق فرزندآوری ۱۶

۲. ۱. ۱. آیات دال بر فرزندآوری ۲۹

۲. ۱. ۱. ۱. باروری، فرزندآوری و ازدیاد نسل از دیدگاه قرآن ۲۹

۲. ۱. ۱. ۲. منع قرآن از قطع بقای نسل ۳۰

۲. ۱. ۱. ۲. ازدیاد نسل، موهبتی الهی ۳۳

۲. ۱. ۱. ۳. فرزند، یاری رساننده به پدر و مادر ۳۳

۲. ۱. ۱. ۴. داشتن فرزند صالح، آرزوی پیامبران ۳۴

۲. ۱. ۲. معنای صحیح احادیث نکوهش کننده فرزندآوری و رفع شبهه از آنها ۴۳

۲. ۱. ۲. ۱. حدیث «قلّة العیال احدی الیسارین» ۴۴

۲. ۱. ۲. ۲. حدیث «هلک صاحب العیال» ۴۵

۲. ۱. ۲. ۳. پاسخ به دغدغه‌های مالی فرزندآوری در احادیث اهل بیت^۸ ۴۶

۲. ۲. اثبات وجوب فرزندآوری از راه حکمت نکاح ۴۸

۲. ۲. ۱. فلسفه نکاح ۴۸

۲. ۲. ۱. ۱. نکته اول: فلسفه نکاح از حیث نقل ۴۸

۲. ۲. ۱. ۲. نکته دوم: فلسفه نکاح از حیث عرف ۵۱

۲. ۳. اثبات وجوب فرزندآوری از راه عیوب مجوزة فسخ ۵۳

۲. ۳. ۱. جواز فسخ در صورت عیب ناباروری زن ۵۳

۲. ۳. ۲. عقیم بودن مرد ۵۷

۲. ۳. ۳. نتیجه استدلال: ۶۰

۲. ۴. اثبات مرجوحیت ترک فرزندآوری از راه ادله مرجوحیت عزل ۶۱

۲. ۴. ۱. ادله حرمت عزل ۶۱

۲. ۴. ۲. عزل در عقد موقت ۶۶

۲. ۴. ۲. عزل در عقد موقت ۶۶

۶۷	۵. ۲. وجوب فرزندآوری از راه ادله حرمت سقط جنین
۶۷	۲. ۵. ۱. ادله حرمت سقط جنین
۶۸	۲. ۵. ۲. سقط جنین برای حفظ جان مادر
۶۸	۲. ۵. ۲. ۱. در فقه امامیه
۶۸	۲. ۵. ۲. ۲. در اسناد بین المللی
۶۸	۲. ۵. ۳. سقط کردن جنین ناقص الخلقه
۶۸	۲. ۵. ۳. ۱. در فقه امامیه
۶۹	۲. ۵. ۳. ۲. در اسناد بین المللی
۶۹	۲. ۵. ۴. سقط جنین در تجاوز به عنف
۶۹	۲. ۵. ۴. ۱. در فقه امامیه
۷۰	۲. ۵. ۴. ۲. در اسناد بین المللی
۷۰	۲. ۶. اثبات وجوب فرزندآوری از باب مقتضای اطلاق عقد
۷۰	۲. ۶. ۱. شروط ضمن عقد
۷۰	۲. ۶. ۲. ۱. فرزندآوری حق زوج
۷۱	۲. ۶. ۲. ۲. فرزندآوری حق زوجه
۷۱	۲. ۶. ۲. ۳. فرزندآوری حق طرفین
۷۳	۲. ۷. اثبات وجوب فرزندآوری از باب فطری بودن تمایل به فرزندآوری
۷۳	۲. ۸. اثبات لزوم فرزندآوری از باب ادله لزوم تمکین
۷۳	۲. ۸. ۱. لزوم تمکین
۷۷	۲. ۹. اثبات لزوم فی الجملة فرزندآوری از باب حرث بودن زنان
۷۷	۲. ۹. ۱. آیه شریفه حرث بودن زنان

فصل سوم..... ۷۹

ادله و احکام ثانویه برای وجوب فرزندآوری..... ۷۹

۸۰	۳. ۱. قاعده نفی سبیل
۸۱	۳. ۱. ۱. بخش اول: ادله لفظی
۸۱	۳. ۱. ۱. ۱. کتاب
۸۴	۳. ۱. ۱. ۲. روایات

۳. ۱. ۲. بخش دوم: ادله لَبّی	۸۸
۳. ۱. ۲. ۱. اجماع	۸۸
۳. ۱. ۲. ۲. عقل	۸۹
۳. ۱. ۲. ۳. تنقیح مناط	۹۰
۳. ۱. ۳. کاربرد قاعده در عصر حاضر	۹۲
۳. ۱. ۳. ۱. حکم جهاد و بسیج عمومی علیه انگلیس	۹۲
۳. ۱. ۳. ۲. حکم جهاد علیه ایتالیا و روسیه و انگلیس	۹۲
۳. ۱. ۳. ۳. فتوا به ملی شدن صنعت نفت	۹۳
۳. ۱. ۳. ۴. تحریم پارچه‌ها و لباسهای خارجی	۹۳
۳. ۱. ۳. ۵. تحریم مظاهر غرب	۹۳
۳. ۱. ۳. ۶. تحریم استعمال توتون و تنباکو	۹۴
۳. ۲. قاعده حفظ نظام	۹۵
۳. ۲. ۱. تحلیل قاعده:	۹۵
۳. ۲. ۲. مراد از قاعده:	۹۸
۳. ۲. ۳. معنای حفظ نظام	۹۹
۳. ۲. ۴. دیدگاه امام خمینی در مورد حفظ نظام	۱۰۰
۳. ۲. ۵. دیدگاه محقق نائینی در مورد حفظ نظام	۱۰۱
۳. ۳. ادله وجوب تجهیز در برابر دشمن	۱۰۲
۳. ۳. ۱. امر قرآن بر تجهیز نیرو و سلاح	۱۰۲
نتیجه‌گیری	۱۰۶
فهرست منابع	۱۰۷

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱.۱. کلیات

۱.۱.۱. بیان موضوع/مسئله

در بسیاری از موارد در فقه به مسائلی برمی‌خوریم که این ظن را برای پژوهشگر ایجاد می‌کند که فرزندآوری به‌عنوان یک حکم وجوبی در فقه ما پذیرفته شده است مثل فتوای بسیاری از فقهاء به حرمت عزل، مثل اجماع بر حرمت سقط جنین قبل از ولوج روح (چون حرمت سقط بعد از ولوج روح مسلماً ربطی به وجوب فرزندآوری ندارد و از باب حرمت نفس محترمه است ولی قبل از ولوج روح ممکن است از باب وجوب فرزندآوری باشد) و مثل قول بعض فقهاء به عدم جواز شرط عزل در ضمن عقد.

حال جای این سؤال است که آیا واقعاً می‌توان حکم به وجوب فرزندآوری را به شرع مقدس نسبت داد و آیا ادله و مبانی‌ها می‌توانند چنین حکمی را اثبات کنند؟

و بر فرض اینکه ادله و احکام اولیه نتوانند وجوب فرزندآوری را اثبات کنند آیا ادله ثانویه مثل قاعده ضرورت، قاعده حفظ نظام، قاعده مصلحت و مانند آن می‌توانند مبنای الزام به فرزندآوری باشند؟

چون در کتب فقهی، فقیهان فتوای وجوب نداده‌اند برای فرزندآوری، لذا ما تحقیق جامعی انجام داده‌ایم تا بتوان ادله و مستندات وجوب را با استفاده از احکام و ادله اولیه و ادله ثانویه جمع‌آوری کنیم.

در این پژوهش ما برآنیم که کلیه این مطالب را با دلیل متقن و کافی به اثبات برسانیم.

البته در این تحقیق ما صرفاً وجوب فی‌الجمله اثبات می‌کنیم اما حد وجوب چقدر است، چه تعداد فرزند واجب است، تا چه اندازه جلوگیری از باروری ممنوع است مسائلی از این قبیل را در این تحقیق بحث نکرده‌ایم؛ چون غرض اصلی ما در این پژوهش، اثبات کلی مسئله و تحقیق وجوب فی‌الجمله فرزندآوری بوده است

۱.۱.۲. اهمیت و ضرورت

هدف: تحقیق جامع و ارائه راه حل فقهی برای حکم وجوب فرزندآوری است.

اهمیت: در زمان کنونی که نرخ رشد جمعیت بسیار پایین است تحقیق و بررسی لزوم فرزندآوری از دید فقه اسلامی بسیار ضروری است و چون در کتب فقهی حکم به وجوب فرزندآوری از جانب فقهاء نشده است؛ لذا اثبات وجوب چون بر خلاف نظر مشهور است اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد.

۱.۱.۳. پرسش‌های تحقیق

۱.۱.۳.۱. سؤال اصلی

ادله فقهی وجوب فرزندآوری چیست؟

۱.۱.۳.۲. سؤال فرعی

۱. ادله و احکام اولیه برای وجوب فرزندآوری چیست؟

۲. ادله و احکام ثانویه برای وجوب فرزندآوری چیست؟

۱.۱.۴. فرضیه‌های تحقیق

به نظر می‌رسد هم ادله اولیه مثل حرمت عزل و هم ادله ثانویه مثل قاعده نفی سبیل و وجوب حفظ نظام و مانند آن می‌توانند الزام به فرزندآوری را اثبات کنند.

۱.۱.۵. پیشینه تحقیق

۱. فرزندآوری از منظر قرآن و اهل بیت، نویسنده: فاطمه قاسمی، منبع: دولتی - وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری - دانشگاه علامه طباطبائی - دانشکده الهیات و معارف اسلامی - ۱۳۹۵؛

۲. الزام به فرزندآوری در مذاهب اسلامی، نویسنده: محبوبه آقامیرزایی، منبع: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه شهید مطهری - دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری - ۱۳۹۳؛

۳. چالش‌های اخلاقی فمینیسم در فرزندآوری از دیدگاه اسلام و راهکارهای آن، نویسنده: مهوش کهریزی، سید علی حسینی زاده، حسین بستان (نجفی)، منبع: پژوهشنامه اخلاق سال هفتم تابستان ۱۳۹۳ شماره ۲۴؛

۴. بررسی جایگاه و نگرش به فرزند آوری در خانواده‌ها، نویسنده: سیده فاطمه موسوی، مهدیه سادات قافله باشی، منبع: مطالعات زن و خانواده دوره اول پاییز و زمستان ۱۳۹۲ شماره ۲؛

۵. راهبردها و سیاست‌های تشویقی قرآن کریم پیرامون فرزندآوری، نویسنده: مجتبی نوروزی، غلامرضا صادقیان کاخکی، منبع: جمعیت بهار و تابستان ۱۳۹۴ شماره ۹۱ و ۹۲؛

۶. بررسی و نقد اندیشه «فرزند کمتر، زندگی بهتر» در جامعه معاصر ایران با رویکرد اسلامی، نویسنده: علی ملکوتی نیا، زینب سادات نیکویی روزبهانی، منبع: معرفت سال بیست و هفتم اردیبهشت ۱۳۹۷ شماره ۲۴۵ «ویژه جامعه شناسی»؛

۷. نگاهی به فواید و آثار فرزندآوری و فرزندپروری در آموزه های دینی با رویکردی اخلاقی، نویسنده: علی احمد پناهی، منبع: اخلاق دوره جدید سال ششم بهار ۱۳۹۵ شماره ۲۱ (پیاپی ۴۳)؛

۱.۱.۶. روش تحقیق

این تحقیق به صورت کتابخانه‌ای بوده است.

۱.۲. مفاهیم

۱.۲.۱. وجوب

وجوب در لغت: به معنای ثبوت، لزوم و سقوط است.^۱

وجوب در اصطلاح: وجوب، از اقسام احکام الزام‌آور که عبارت است از حکم تکلیفی شرعی که شارع به طور قطع و الزام، انجام متعلق آن را از مکلف خواسته و موافق به ترک آن نیست، و برای عمل به آن اجر و برای ترکش عقاب قرار داده است، مانند: وجوب نماز، روزه و ادای فريضه حج.^۲

^۱ ازهری، محمد بن احمد، تهذیب اللغة، ج ۱۱، ص ۱۵۱؛ ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، ج ۶، ص ۸۹؛ راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۵۱۲.

^۲ محمدی، ابوالحسن، مبانی استنباط حقوق اسلامی یا اصول فقه، ص ۴۵؛ صدر، محمدباقر، دروس فی علم الاصول، ج ۱، ص ۲۳؛ عاملی جبعی، علی بن احمد، تمهید القواعد، ص ۳۵-۳۴؛ سجادی، جعفر، فرهنگ معارف اسلامی، ج ۳،

و جوب در نزد فقها به معنای بودن فعل به نحوی باشد که تارک آن در دنیا مستحق نکوهش و در آخرت مستحق عذاب باشد.^۱

۲.۲.۱. عزل:

در لغت: جدا کردن و کنار گذاشتن چیزی، بر کنار کردن کسی از کاری.
در اصلاح: ریختن منی در خارج از رحم زن، هنگام نزدیکی را عزل گویند.

العزل فی الاصطلاح افتراق المنی خارج الرحم

۳.۲.۱. سقط جنین:

جنین در لغت به معنای هر چیز پوشیده است. به بچه‌ای که در شکم مادر است نیز از این جهت که در رحم، مستور و پوشیده شده است، جنین گویند.^۲

سقط کردن جنین نیز در لغت، به بچه انداختن یا بچه افکندن اطلاق می‌شود، بنابراین خروج بچه پیش از موعد مقرر یا ناقص و ناتمام بودن آن را سقط جنین گویند.^۳

در زبان عربی سقط جنین با عناوینی چون اجهاض، اسقاط، القاء، طرح و املاص بیان شده است و تقریباً همان معانی مشابه فارسی را دارد.^۴

ص ۲۰۹۹-۲۱۰۰؛ فخر رازی، محمد بن عمر، المحصول فی علم اصول الفقه، ج ۱، ص ۹۳؛ ولایی، عیسی، فرهنگ تشریحی اصطلاحات اصول، ص ۳۴۰؛ طباطبایی حکیم، محمد تقی، الاصول العامة للفقه المقارن، ص ۵۸؛ فیض، علیرضا، مبادی فقه و اصول، ص ۱۱۱-۱۱۰؛ مشکینی، علی، اصطلاحات الاصول، ص ۲۸۰؛ زحیلی، وهبه، اصول الفقه الاسلامی، ج ۱، ص ۴۵؛ فاضل لنکرانی، محمد، سیری کامل در اصول فقه، ج ۵، ص ۶۳-۶۵.

^۱. تهانوی، محمد علی، کشاف اصطلاحات الفنون، ج ۲، ص ۱۷۶۳؛ جرجانی، علی بن محمد، التعریفات، ص ۲۵۰.

^۲. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، ج ۵، ص ۷۸۸۵، ذیل ماده جنین

^۳. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، ج ۹، ص ۱۳۶۸۲، ذیل ماده سقط

^۴ فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، ص ۱۱۳، طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، ج ۱، ص ۴۲۱

فصل دوم

ادله و احکام اولیة وجوب

فرزندآوری

۱.۲. نگاهی بر آیات و روایات فرزندآوری

نکته مشترک در آموزش‌های کلیه ادیان، سفارش به ازدیاد پیروان و آوردن اولاد است. البته در دوران نزول ادیان با عنایت به تأثیر نیروی انسانی در درآمدزایی و دفاع از حریم خاندان و سرزمین، این سفارش کاملاً منطقی و معقول است.

بی‌تردید، آئین اسلام بلکه تمامی ادیان آسمانی، پیروان خود را به افزایش جمعیت با ایمان و شایسته، به اندازه‌ای که در توان آنان باشد، فرا می‌خواند. در قرآن آیات متعددی در مورد فرزند وجود دارد که از مجموع آنها چنین برداشت می‌شود که فرزندان، نعمت‌های الهی نزد والدین هستند و چون سایر نعمت‌های الهی، هم می‌توان با استفاده صحیح از آنها در مسیر تکامل و هدایت خود و آنها از ایشان بهره جست و هم می‌توان با عدم استفاده صحیح از آنها خود و آنها را به خاک مذلت نشانده.

در قرآن کریم اصل وجود فرزند به عنوان نعمت الهی یاد شده چنان‌که در آیه ۷۲ سوره نحل در این رابطه فرموده است: «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَيْنَ وَحَفْدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ؛ خدا برای شما از خودتان همسرانی قرار داد و از همسرانتان برای شما پسران و نوادگانی نهاد و از چیزهای پاکیزه به شما روزی بخشید، آیا [باز هم] به باطل ایمان می‌آورند و به نعمت خدا کفر می‌ورزند».

در آیه ۱۴ سوره آل عمران از فرزندان به عنوان متاع یاد شده و آمده است: «زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِصَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْخَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ؛ دوستی خواستنی‌ها [ی گوناگون] از زنان و پسران و اموال فراوان از زر و سیم و اسب‌های نشان‌دار و دام‌ها و کشتزار [ها] برای مردم آراسته شده [لیکن] این جمله مایه تمتع زندگی دنیاست و [حال آنکه] فرجام نیکو نزد خداست».

همچنین، در آیه ۴۶ سوره کهف از فرزندان به عنوان زینت زندگی یاد شده و آمده است: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا؛ مال و پسران

زیور زندگی دنیایند و نیکی‌های ماندگار از نظر پاداش نزد پروردگارت بهتر و از نظر امید [نیز] بهتر است».

همچنین در قرآن کریم از فرزند به عنوان امتحان و آزمایش یاد شده و در آیه ۲۸ سوره انفال در این رابطه آمده است: «وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ» و بدانید که اموال و فرزندان شما [وسیله] آزمایش [شما] هستند و خداست که نزد او پاداشی بزرگ است».

در آیه ۷۱ سوره هود نیز از فرزند به عنوان بشارتی برای پدر و مادر یاد شده و آمده است: «وَأَمْرَأَتُهُ قَانِمَةٌ فَصَحَّكَتُ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ» و زن او ایستاده بود خندید پس وی را به اسحاق و از پی اسحاق به یعقوب مژده دادیم» و نیز در آیات ۵۱ تا ۵۳ سوره حجر در این رابطه آمده است: «وَنَبِّئُهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (۵۱) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ (۵۲) قَالُوا لَا تَوَجَّلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ» و از مهمانان ابراهیم به آنان خبر ده، هنگامی که بر او وارد شدند و سلام گفتند [ابراهیم] گفت ما از شما بیم‌ناکیم، گفتند مترس که ما تو را به پسری دانا مژده می‌دهیم».

خداوند متعال در آیه ۷۴ سوره فرقان نیز فرموده است: «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا» و کسانی‌اند که می‌گویند پروردگارا به ما از همسران و فرزندانمان آن ده که مایه روشنی چشمان [ما] باشد و ما را پیشوای پرهیزگاران گردان».

۲.۲. تحلیل قرآن از فرزند سالم و صالح

نکته مهم و اساسی که در قرآن کریم وجود دارد، توجه به زاد و ولد انسان‌های شایسته و مؤمن است؛ به عبارت دیگر آنچه اهمیت دارد، افزایش تعداد جمعیت نیکوکاران و صالحان است.

در سوره اعراف، به خلقت اولین انسان و اولین بارداری اشاره شده است. براساس آیات این سوره، حضرت آدم و حوا^۱ از خداوند متعال خواهان فرزندی صالح و نیکوکار هستند؛ «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا

خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ^۱؛ او خدایی است که (همه) شما را از یک فرد آفرید و همسرش را نیز از جنس او قرار داد، تا در کنار او بیاساید. سپس، هنگامی که با او آمیزش کرد، حملی سبک برداشت، که با وجود آن، به کارهای خود ادامه می‌داد و چون سنگین شد، هر دو از خداوند و پروردگار خود خواستند، اگر فرزند صالحی به ما دهی، از شاکران خواهیم بود».

۳.۲. باروری، هدیه‌ای از سوی خدا به بندگان شایسته

با این اوصاف، در آیات قرآن کریم، باروری هدیه‌ای از سوی خدا به بندگان و پیروان شایسته معرفی شده است. قرآن کریم همچنین در مورد حضرت زکریا فرموده است: «وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ»^۲ و زکریا را یاد کن آن هنگام که پروردگار خویش را ندا داد، پروردگارا! مرا تنها مگذار که تو از همه بازماندگان بهتری» و در آیه ۳۸ آل عمران می‌فرماید «هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ» در آنجا بود که زکریا، (با مشاهده آن همه شایستگی در مریم)، پروردگار خویش را خواند و عرض کرد: خداوند! از طرف خود، فرزند پاکیزه‌ای (نیز) به من عطا فرما، که تو دعا را می‌شنوی! قرآن کریم از استجابت دعای حضرت زکریا برای طلب فرزند این‌گونه یاد می‌کند «فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى»^۳ از این آیات می‌توان برداشت کرد که اولاً فرزند معین پدر در امر دین و دنیاست و همچنین درخواست فرزند و نسل پاک، سنت و روش انبیاست و ارزش ذریه و فرزندان، به پاکی آنهاست.

یکی دیگر از انبیای الهی که طلب فرزند صالح از خداوند متعال کرده (فرزندی که بتواند خط رسالت او را تداوم بخشد و برنامه‌های نیمه‌تمامش را به پایان رساند) و قرآن کریم آن را بیان می‌دارد، حضرت ابراهیم است که تقاضای خود را در طلب فرزند چنین بیان می‌فرماید: «رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ»^۴ پروردگارا! به من از صالحان [فرزندان صالح] ببخش!.

^۱ اعراف/۱۵.

^۲ انبیاء/۸۹.

^۳ انبیاء/۹۰.

^۴ صافات/۱۰۰.

قابل توجه اینکه یکجا حضرت ابراهیم خودش تقاضا می‌کند که در زمره صالحان باشد، چنان‌که قرآن از قول او نقل می‌کند: «رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَ الْخَفْنِي بِالصَّالِحِينَ؛ پروردگارا! به من علم و دانش مرحمت فرما، و مرا به صالحان ملحق کن»^۱ و در اینجا تقاضا می‌کند که فرزندان صالح به من مرحمت فرما، چراکه صالح وصفی است جامع که تمام شایستگی‌های یک انسان کامل در آن جمع است. خداوند نیز این دعا را مستجاب کرد، و فرزندان صالحی همچون «اسماعیل» و «اسحاق» به او مرحمت فرمود، چنان‌که در آیات بعد همین سوره می‌خوانیم «وَبَشِّرْهُمْ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ؛ ما او را بشارت دادیم به تولد اسحاق پیامبری از صالحان» و در مورد اسماعیل می‌گوید «وِإِسْمَاعِيلَ وَ إِدْرِيسَ وَ ذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ وَ أَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ؛ و اسماعیل و ادریس و ذا الکفل را به یاد آور که همه از صابران بودند و ما آنها را در رحمت خود وارد کردیم چرا که از صالحان بودند»^۲. درخواستی که در آیات فوق از جانب حضرت ابراهیم مطرح می‌شود خود نشان‌دهنده عظمت و فضیلت وجود فرزندان صالح در زندگی انسان است که چگونه پیامبری اولوالعزم آن را از خداوند به کرات درخواست می‌کند. از طرفی استفاده آیات از لفظ بشارت برای فرزنددار شدن این پیامبران، نشان از اهمیت این موضوع است.

۲.۴. فرزندآوری از دیدگاه و منظر قرآن

۲.۴.۱. دستور خداوند به عدم کشتن فرزند خوف از فقر

در هر عصر و زمانی مردم در عسر و حرج بوده‌اند و برای ترس از اینکه نمی‌توانند مخارج فرزند را بدهند او را از بین می‌برند. در هر عصری به نحوی اینکار (کشتن فرزند) انجام می‌شد که در عصر ما کشتن فرزند به صورت سقط جنین انجام می‌شود در حالی که اسلام با اینکار به شدت مخالفت کرده و آن را مذمت نموده است و کسانی که اینکار را انجام می‌دادند به دلیل عجز از مخارج زندگی بوده است در حالی که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ...»^۳. نهی خداوند در این آیه نهی مولوی بوده است که

^۱ شعراء/۸۳.

^۲ انبیاء/ ۸۶ و ۸۵.

^۳ اسراء/۳۱.

فرزندانتان را به دلیل ترس از فقر نکشید چرا که روزی آنها و همچنین روزی شما را ما می‌دهیم.

اگر انسان به خداوند متعال اعتماد داشته باشد یقیناً دیگر دلهره‌ای نخواهد داشت و می‌داند که روزی دهنده کس دیگریست و خداوند خلف وعده نمی‌کند و به وعده‌ای که می‌دهد عمل می‌کند «إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ»^۱.

۲.۴.۲. فرزندآوری باعث زینت دادن به زندگی

همان‌طور که نیازی به شواهد و قرائن نمی‌باشد و هر پدر و مادری دقیق کلام خداوند را درک می‌کند که می‌فرماید: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»^۲ هر انسان صاحب فرزندی این کلام را با دل و جان احساس می‌کند چرا که لذتی فراتر از داشتن فرزند نیست و کیان و قوام خانواده به فرزندان آن خانه قائم است.

۲.۴.۳. نگاه مثبت قرآن به فرزندآوری

طبق بررسی‌های انجام گرفته، نظر قرآن کریم به‌عنوان منشأ و اساس دین اسلام نسبت به فرزندآوری و تکثیر اولاد مثبت است چراکه زندگی با فرزند صالح فوایدی در پی دارد که می‌توان به کمک و دست‌گیری والدین، ادامه دهنده راه والدین اشاره کرد. از آیات بعدی که در ادامه می‌آید صدق این ادعا به روشنی قابل درک خواهد بود. البته فرزندآوری قید و قيودی دارد و صرف فرزندآوری بدون دقت در اموری کیفی قطعاً کافی نیست، اما با در نظر گرفتن آن قیود، در ادامه خواهد آمد که نگاه قرآن نگاهی مثبت است.

سؤال:

کاهش نرخ فرزندآوری در جامعه امروز، نتیجه ترویج مبانی نظری‌ای است که طی دو دهه گذشته در مجامع عمومی طرح شده و به تدریج جا افتاده‌اند. از طرفی شرایط سخت اقتصادی و اجتماعی دوران فعلی، نه تنها کسی را برای این تصمیم سرنوشت ساز تشویق نمی‌کند که حتی همه انگیزه‌های او را برای تجربه فرزندآوری از بین می‌برد.

^۱ آل عمران/۹.

^۲ کهف/۴۶.